

Kitâbü'l-Muhît'in
ilk iki sayfası
(TSMK,
Revan Köşkü,
nr. 1643)

vam etmelerini sağlayacak bilgiler içermektedir. Kâtib Çelebi'nin "derya ilminde ve felekiyatta mâhir bir kişi" diye nitelediği Seydi Ali Reis (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 62) bu kitabı yazarken İbn Mâcid (ö. X/XVI. yüzyılın başları) ve Süleyman el-Mehrî (ö. 917/1511'den sonra) gibi denizcilerin eserleriyle tanıştığı bazı Hintli kılavuz kaptanlardan faydalanmış ve bunlara kendi gözlemlerini eklemiştir.

Müellifin kaleminden çıkan orijinal nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (Revan Köşkü, nr. 1643) *Kitâbü'l-Muhît* on bab ve elli fasla ayrılmıştır. Birinci bab yön tayini, gök daireleri, yıldızların uzaklıklarının ve yüksekliklerinin hesaplanması; ikinci bab takvim, güneş ve ay yılları; üçüncü ve dördüncü bablar pusula; beşinci bab denizcilikte önem taşıyan yıldızlar, altıncı bab Hint Okyanusu'ndaki başlıca limanlar ve adalar; yedinci bab astronomi bilgileri ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar; sekizinci bab rüzgârlar, özellikle muson rüzgârlarının çeşitli takvimlere göre başladığı tarihler; dokuzuncu bab izlenecek deniz yolları; onuncu bab tûfanlar, büyük fırtınalar ve bunlara karşı alınması gereken önlemler konularını işlemektedir. Seydi Ali Reis kitabına ek olarak bazı haritalar da çizmiş, böylece çalışmasını ayrıca Hint Okyanusu için önemli ve güvenli bir portolan haline getirmiştir. Dördüncü baba yaptığı ekte ise Amerika kıtasının keşfe-

dildiğini belirtmekte ve Portekizli gemicilerin buldukları bu kıtanın 90° batı boylamı ile 10° güney enlemine kadar uzandığını, en güneyindeki "karanlık diyar"ı Macellan (Magalaniye) Boğazı'ndan geçilerek varıldığını söylemektedir. Böylece *Kitâbü'l-Muhît*, Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sine göre Amerika'nın keşfi hakkında daha yeni bilgiler veren bir Osmanlı kaynağı olmuştur.

Kitâbü'l-Muhît Türk bilginlerinden çok Avrupa bilim dünyasının dikkatini çekmiş ve önemli bölümleri çeşitli Batı dillerine çevrilerek yayımlanmıştır. Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Hammer eserin deniz astronomisine ve fizikî coğrafyaya ait kısımlarını İngilizce'ye ("Extracts from the Mohit", *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, III, V-VII [1834-1838]), Luigi Bonelli coğrafyaya ait dördüncü ve altıncı bölümleriyle yedinci bölümünün bir kısmını İtalyanca'ya ("Del Muhit, 'descrizione dei mari delle Indie, dell'ammiraglio turco Sidi 'Ali detto Katib-i Rum", *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei*, III [1894], s. 751-777), Maximilian Bittner Hint Okyanusu'ndaki limanlar, adalar, Hindistan'ın rüzgâr altı ve rüzgâr üstü sahillerine ait kısımlarıyla Yeni Dünya'ya ait zeyli Seydi Ali'nin tarifi üzere çizilen otuz harita ile birlikte Almanca'ya ("Die topographischen Kapitel des indischen Seespiegels, Mohit", *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft*, Wien 1897,

XL, s. 329-419) çevirerek yayımlamıştır. Eserin tıpkı basımı Fuat Sezgin tarafından Almanca önsözle birlikte yapılmıştır (Frankfurt 1997). Türkler'den ise yalnızca Kâtib Çelebi *Cihannümâ*'sında Cava, Sumatra, Seylan adalarını ve Hint Okyanusu'ndaki öteki adaları anlatırken *Kitâbü'l-Muhît*'teki bilgileri aynen aktarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydi Ali Reis, *Kitâbü'l-Muhît* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1418/1997, bk. neşredenin girişi; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 482^b-483^b; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3406, vr. 275^b-272^b; Peçuyulu İbrâhim, *Tarih*, I, 367-384; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 62-66; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 506 vd.; Mehmed Şükrü, *Esfâr-i Bahriyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1306, s. 443-454; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 68-73; Kemal Özdemir, *Osmanlı Deniz Haritaları, Ali Macar Atlası*, İstanbul 1992, s. 86 vd.; C. E. A. W. Oldham, "Sidi Ali Shalabi in India 1554-1556", *The Indian Antiquary*, sy. 59 (1930), s. 219-224, 239-241; sy. 60, s. 5-8, 26-30; Şahabettin Tekindağ, "Seydi Ali Reis Hakkında Düşünceler", *Tarihten Sesler*, sy. 13-14, İstanbul 1944, s. 21-24; Cengiz Orhonlu, "Seydi Ali Reis", *TED*, I (1970), s. 39-56; Şerafettin Turan, "Seydi Ali Reis", *İA*, X, 531; S. Maqbul Ahmad, "İbn Mâdjid", *EP* (İng.), III, 856; S. Soucek, "Sidi 'Ali Re'is", a.e., IX, 535-536.

ŞERAFETTİN TURAN

KİTÂBÜ'n-NEBÂT

(کتاب النبات)

Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin

(ö. 282/895)

botanik hakkındaki eseri

(bk. DÎNEVERÎ, Ebû Hanîfe).

KİTÂBÜ'n-NECÂT

(کتاب النجاة)

İbn Sînâ'nın

(ö. 428/1037)

mantık, fizik ve metafiziğe dair eseri

(bk. İBN SİNÂ).

KİTÂBÜ'r-RAVZATEYN

(کتاب الروضتين)

Ebû Şâme el-Makdisî'nin

(ö. 665/1267)

Nüreddin Mahmud Zengî

ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye dair eseri.

Tam adı *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâr-ri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye* olan eser, Nüreddin Mahmud Zengî ile Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve

Haçlı seferleri üzerinde çalışma yapan tarihçilerin en çok kullandığı kaynaklardan biridir.

Aslında bir kıraat âlimi ve Şâfiî fakihî olan Ebû Şâme, esere tarihe duyduğu ilgiyi ve telif amacını açıklayan bir mukaddimeyle başlar. Birinci bölümde müellif Zengî ailesi hakkında bilgi vermiş, daha sonra Nûreddin Mahmud Zengî'nin kurduğu devleti geniş bir şekilde ele almıştır. Bu bölümde Nûreddin'in Haçlılar'la mücadelesini, Mısır'a yönelişini ve devrinin diğer olaylarını kronolojik sırayla anlatmış, Nûreddin'in ahlâkî ve siyasî meziyetlerinden bahsetmiş, devrin ünlü şairlerinin onun hakkında yazdığı şiirlere yer vermiştir. Kitabın ikinci bölümü Selâhaddin-i Eyyûbî'ye ayrılmıştır. Burada onun Fâtîmî Devleti'ne son vermesi, Haçlılar'la mücadelesi, doğruluğu, güzel ahlâkî anlayışından sonra ölümünün ardından meydana gelen olaylar, özellikle oğulları ve hânedanın diğer mensupları arasındaki çekişmeler anlatılmıştır.

Ebû Şâme *Kitâbü'r-Ravzateyn*'de siyasî olayların yanı sıra âlimler, vezirler ve kumandanlar, savaşlarda kullanılan silâh ve teçhizat, savaş gemileri, ganimetler, savaşlara katılan askerlerin sayısı, vergiler, bu iki hükümdar döneminde yaptırılan medrese, ribât, zâviye, dârü'l-adl ve diğer kamu kurumları, çeşitli yerlere tayin edilen emîr, vali ve nâibler, bunlar hakkında çıkarılan menşurlar, ayrıca Kuzey Afrika'da meydana gelen olaylar, Selçuklu tarihi ve bilhassa Melikşah ile Vezir Nizâmülmülk hakkında da bilgi vermiştir.

Müellif eserini yazarken İbnü'l-Kalânisî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, İbn Münkız, Kâdî el-Fâzıl, İmâdüddin el-İsfahânî, İbn Ebû Tay, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Bahâeddin İbn Şeddâd, İbnü'l-Adîm ve Umâre el-Yemenî gibi yirmiden fazla müellifin ve özellikle son bölümlerde İmâdüddin el-İsfahânî'nin eserlerinden, çağdaş şairlerin şiirlerinden, arşiv belgelerinden, şifahî rivayetlerden istifade etmiştir. Ayrıca İbn Ebû Tayy'in *Kenzü'l-muvaḥḥidîn fî sîretî Şalâhiddîn* adlı eseri gibi günümüze ulaşmayan bazı eserlerden, sultanın gönderdiği mektuplardan ve münşeât mecmualarından faydalanılması esere ayrı bir önem kazandırmıştır.

Ebu Şâme, daha sonra *Kitâbü'r-Ravzateyn*'i gözden geçirip *'Uyûnü'r-Ravzateyn fî aḥbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve ş-Şalâhiyye* adıyla ihtisar etmiş, bu muhtasara müstensih Halîl el-Alâî ed-

Dimaşki (ö. 761/1360) bazı ilâvelerle bulunmuştur. *'Uyûnü'r-ravzateyn*'de 625 (1228) yılından itibaren orijinal bilgilere yer verilir, bilhassa Moğol istilâsını takip eden dönem hakkında aktarılan bilgiler çok önemlidir. *Kitâbü'r-Ravzateyn* ve zeylini, İbnü'd-Devâdârî, Birzâlî, Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, Zehebî, Kütübî, İbn Dokmak, İbn Kesîr ve İbn Tağrıberdî gibi tarihçiler kaynak olarak kullanmıştır.

Eser ilk defa Ebû's-Suûd Abdullah tarafından iki cilt halinde neşredilmiş (Kahire 1288, 1292), daha sonra P. A. C. Barbier de Meynard kitabın Haçlılar'la ilgili bölümlerini Fransızca tercümeleriyle birlikte yayımlamıştır (RHC. Or. IV-V, Paris 1898-1906), E. P. Georgens de eserin bazı bölümlerini Almanca'ya çevirmiştir (Berlin 1879; Hildesheim 1975). Bu iki tercüme hatalı olduğundan ve metne sadık kalmadığından dolayı eleştirilmiştir. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed (I/1-2, Kahire 1956-1962) ve İbrâhim ez-Zeybek (I-V, Beyrut 1418/1997) tarafından tahkikli olarak yayımlanan eserin muhtasarını Ahmed el-Beysûmî *'Uyûnü'r-Ravzateyn* (I-II, Dimaşk 1991-1992), Muhammed b. Hasan b. Akil Mûsâ *Muḥtaşaru Kitâbi'r-Ravzateyn* (Cidde 1418/1997) adıyla neşretmiştir.

Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*'e 590-665 (1194-1267) yıllarını içeren bir zeyil daha yazmıştır. *Terâcîmü ricâli'l-ḳarneyn es-sâdis ve's-sâbi'* (*ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*) adıyla bilinen bu zeylin bazı bölümlerini P. A. C. Barbier de Meynard Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (RHC. Or. V, Paris 1906). Zeyil, Seyyid İzzet el-Attâr el-Hüseynî (Kahire 1366/1947; Beyrut 1974) ve Muhammed Zâhid Kevserî (Kahire 1366/1947) tarafından neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, neşredenin girişi, I/1, s. 1-57; a.e. (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, neşredenin girişi, s. 5-12; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 66-67, 79-89; M. E. Bertsch, *Counter-Crusade: A Study of Twelfth Century Jihad in Syria and Palestine*, Michigan 1950, s. 67-81; N. Ellisseeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, I, 51-54; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1980, II, 267-268; Hüseyin Âsî, *el-Mü'errih Ebû Şâme ve kitâbühü'r-Ravzateyn*, Beyrut 1411/1991.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

KİTÂBÜ'S-SAYDELE

(bk. es-SAYDELE).

KİTÂBÜ'S-SEB'A

(كتاب السبعة)

İbn Mücâhid'in

(ö. 324/936)

ḳırâat-i seb'aya dair eseri.

II. (VIII.) yüzyıldan itibaren çeşitli imamların kıraati hakkında eserler yazılmış ve özellikle III. (IX.) yüzyılda yirminin üzerinde imamın kıraatini bir araya toplayan kitaplar telif edilmişse de (İbnü'l-Cezerî, I, 34) bunlardan hiçbir kıraat ilmiyle meşgul olanların ortaklaşa ilgisini çekmemiştir. Bu durum herkesin istediği -bazıları sahih olmayan- kıraati okuması, hatta mushafın hattına uymayan şâz okuyuşları, ayrıca mushafın hattına uysa da kendi dil anlayışına uygun vecihleri tercih edenlerin ortaya çıkması gibi bir sonuç doğurmuştur (bk. İBN MİKSEM el-ATTÂR; İBN ŞENEBÛZ). Bu sebeple İbn Mücâhid, belli başlı beş merkezden (Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Dimaşk) seçtiği yedi imamın kıraatini ilk defa bir araya getirerek bu eserini yazmıştır.

Tam adı *Kitâbü's-Seb'a fi'l-ḳirâ'ât* olan eserin mukaddimesinde müellif önce kıraatlerle ilgili karmaşaya işaret etmiş; Ebû Amr b. Alâ'nın, "Nasıl okunmuşsa öyle okumamız gerekli olmasaydı ben şu şu harfleri şöyle şöyle okurdum" dediğini, ayrıca kıraatin daha sonra gelen nesillerin bir öncekilerden aldıkları bir sünnet olduğunu bildiren değişik rivayetleri naklederek sahih isnadla sabit olmayan ve mushafın hattına uymayan okuyuşların doğru olmadığına dikkat çekmiştir. Ardından eserde Nâfi' b. Abdurrahman'dan başlanmak suretiyle yedi kıraat imamının kısa biyografileri verilmiş, hocaları ve talebeleri tanıtılmış, bu imamların kıraatlerini İbn Mücâhid'e ulaştırın senedler zikredilmiştir.

Yedi imamdan Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraati için yirmiden çok sened verilmiş, yedi kıraat konusunda daha sonra yazılan eserlerde bu kıraat için genellikle tercih edilen meşhur iki râviden Kâlûn bu senedlerden sadece üçünde, Verş ise ikisinden yer almıştır. Diğer imamlardan Ebû Ma'bed İbn Kesîr kıraati için yedi, Âsım b. Behdele kıraati için on dört, Hamza b. Habîb kıraati için altı, Ali b. Hamza el-Kisâî kıraati için beş, Ebû Amr b. Alâ kıraati için on beş, Abdullah b. Âmir kıraati için dört senede yer verilen kitapta, Fâtiha sûresinden başlanmak suretiyle ve mus-haftaki tertibe uyularak âyetler üzerindeki okuyuş farklılıklarına işaret edilmiştir.